Florica BECHET
(Universitatea din Bucureşti)

Sublimul – prin metamorfoze, la canon, în teoriile antichităţii greco-latine

Abstract: (The Sublime – through Metamorphoses to the Canon in the Theories of the Greek-Latin Antiquity) It turns out that the modern poetics or rhetoric, the science of language in general, either take from the Antiquity recipes, methods, rules, norms – which they apply to the contemporary statement, adapting them to its requirements and giving them a new appearance and sometimes a new name –, or they ‚rediscover' them unintentionally and unconsciously, thus achieving a perpetual cyclic endeavour. Such is the antique canon of the three styles (grand, humble and intermediate, which can be applied both to poetry and prose), which has remained valid up to the modern era and it is still used as an aesthetic and literary instrument in the science of the written or spoken text, and in the imitative arts as well. We are proposing, in our study, to follow the evolution of this canon, placing the emphasis on the sublime style.

Keywords: style, sublimis, humilis, medius, stylistic features

Rezumat: Se constată că poetica ori retorica modernă, ştiinţa limbii în general, fie preiau de la antici reţete, metode, reguli, norme – pe care le aplică enunţului contemporan, adaptîndu-le cerinţelor acestuia şi dîndu-le o nouă înfăţişare şi, uneori, un nou nume –, fie le „redescoperă" involuntar şi inconştient, realizînd astfel un perpetuu demers ciclic. Într-o asemenea situaţie se află şi canonul antic al celor trei stiluri (înalt, umil şi mediu, aplicabil deopotrivă textului poetic şi prozei), care a rămas operabil pînă în vremurile moderne şi este încă folosit ca instrument estetico-literar în ştiinţa textului scris sau rostit, ca şi în artele plastice. Ne propunem, în studiul nostru, să urmărim evoluţia acestui canon, accentul căzînd asupra stilului sublim.

Cuvinte-cheie: stil, sublimis, humilis, medius, caracteristici stilistice

„La rhétorique est une science qui a progressé parallèlement au développement de l'esprit critique, aux variations du goût, aux transformations de la jurisprudence, à l'évolutions de la vie sociale et de la vie politique. Par suite, elle n'a pas un *seul* vocabulaire, fixe et invariable, mais *plusieurs* vocabulaires, qui changent selon les époques, selon les écoles, selon les rhéteurs."[1]

Afirmaţia lui J. Cousin se referă la retorica antică, dar ea se poate aplica în egală măsură şi poeticii şi îşi probează valabilitatea şi în epocile ulterioare, pînă în zilele noastre. Se constată că poetica ori retorica modernă, ştiinţa limbii în general, fie preiau de la antici reţete, metode, reguli, norme – pe care le aplică enunţului contemporan, adaptîndu-le cerinţelor acestuia şi dîndu-le o nouă înfăţişare şi, uneori, un nou nume –, fie le „redescoperă" involuntar şi inconştient, realizînd astfel un perpetuu demers ciclic.

Într-o asemenea situaţie se află şi canonul antic al celor trei stiluri (înalt, umil şi mediu, aplicabil deopotrivă textului poetic şi prozei), care a rămas operabil pînă în vremurile moderne şi este încă folosit ca instrument estetico-literar în ştiinţa textului scris sau rostit, ca şi în artele plastice. Chiar şi astăzi, pentru denumirea stilurilor,

1. J, Cousin, *Études sur Quintilien*, t. II: Vocabulaire grec de la terminologie rhétorique dans l'*Institution oratoire*, Paris, 1936, p. 2.

BDD-A28930 © 2018 „Jozsef Attila" Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universităţii de Vest din Timişoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:50:17 UTC)

ca şi pentru majoritatea registrelor stilistice, s-au păstrat şi se vehiculează în special termeni latini[2].

Ne propunem, în acest studiu, să urmărim evoluţia acestui canon, pentru etichetarea căruia s-a făcut apel, de-a lungul timpului, la mai multe vocabulare, în spiritul constatării lui J. Cousin.

Canonul poartă indubitabil pecetea marelui orator latin Marcus Tullius Cicero, care a fost totodată şi un asiduu teoretician al retoricii. El a dat o adecvată definiţie celor *tria genera dicendi*[3] (*tenue, medium, graue*), punîndu-le în legătură cu trei tipuri de oratori, cu caractere distincte (*grandiloqui, tenues* sau *acuti* şi *temperati*), cf. *Or*. 21-22, 75 sq., 91, 98; *De orat*. III, 177, 199, 212. Pentru Cicero, *tenue dicendi genus* este *summissus et humilis, consuetudinem imitans* (*Or.*76), *medium dicendi genus* se defineşte ca *uberius aliquantoque robustius* faţă de genul *tenue,* dar *summissus* faţă de cel *graue* (*Or.* 91), iar *graue dicendi genus* se distinge prin *uis maxima.*

Evident, Cicero nu a fost autorul acestui canon, el încercînd doar să transpună în latină canonul grecesc, pentru care s-a străduit să găsească termeni adecvaţi; şi, ca în multe alte cazuri în care marele om de litere s-a confruntat cu problema calculului lingvistic, el nu s-a mulţumit cu un singur echivalent latin pentru termenul grec consacrat, încercînd o întreagă gamă terminologică şi fiind conştient că metalimbajul este condamnat la termeni aproximativi.

Bunăoară, semantismul termenului *tenue* („subţire, uşor, mic, slab, sărac") este completat de aportul sematic al cvasisinonimelor *summissus* („coborînt") şi *humilis* („jos, umil"), inducîndu-se astfel ideea simplităţii, trăsătură care apropie acest gen de vorbirea obişnuită. Totodată, cei doi termeni calificatori, *summissus* şi *humilis*, introduc în conceperea şi definirea stilului o dimensiune spaţială, în virtutea căreia, implicit, stilul opus celui *tenue* ar trebui să fie *elatus* („ridicat, înalt"). Conform aceleiaşi logici, *tenue* presupune, la polul opus, un gen *uber* (întrevăzut şi din caracterizarea relativă a genului *medium* ca fiind *uberius* faţă de cel *tenue*; caracteristica *robustius* sugerează faptul că în definirea stilurilor intră şi ideea de forţă, stilul *graue* fiind indirect definit drept *robustus*).

Deducem din aceasta că, în identificarea şi definirea stilurilor, intră ideea de (non) gravitate/greutate/solemnitate, de (non) importanţă/nobleţe, de (non)înălţime/elevaţie/sublim, cea de (non)robusteţe/forţă/energie.

Cicero a sesizat şi aici, ca şi în alte ocazii, imposibilitatea de a reda toate aceste idei doar printr-un singur cuvînt-etichetă a unui stil, încercînd să compenseze limitele denominării, pe de o parte, prin caracteristici sugestive, exacte şi complementare, pe de alta, prin caracterizarea celor trei tipuri de oratori şi a discursurilor performate de aceştia. Astfel, genul *graue* este practicat de oratorii *grandiloqui* (ceea ce induce automat genului *graue* trăsătura *grandis*), dar şi *graues, acres* („energici", „aprigi"), *ardentes* („înflăcăraţi"); discursul lor, caracterizat prin *maiestas uerborum* („măreţia cuvintelor") şi *grauitas sententiarum* („solemnitatea sentenţelor") este *amplus*

2. Cf. M. Nasta, « Dionis din Halicarnas, Despre potrivirea cuvintelor », în *Artele poetice. Antichitatea*. Culegere îngrijită de D. M. Pippidi, Bucureşti, 1970,p. 289, n. 110.

3. Preferăm formularea latină, deoarece aceste *tria genera dicendi* sînt trei feluri de discurs, prin discurs înţelegîndu-se „zicere", „enunţ", dar şi, cu un termen franţuzesc mai potrivit, *ton* (cf. J. Marouseau, *Traité de stylistique appliquée au latin*, Paris, 1935, cap. „Tons et genres", p. 12).

BDD-A28930 © 2018 „Jozsef Attila" Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universităţii de Vest din Timişoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:50:17 UTC)

(„amplu”), *copiosus* („abundent, bogat”), *grauis* („important”), *ornatus* („împodobit”). E limpede de ce – după Cicero – genul *graue* trebuie să aibă cea mai mare elaborare formală. Pe de altă parte, genul *tenue* este practicat de oratorii *tenues*, care sînt, în acelaşi timp, *acuti* („pătrunzători, înţepători”, chiar „tăioşi”, dar şi „fini, subtili”); discursurile acestora sînt *concinniores* („mai armoniase”), *faceti* („spirituale, amuzante”), *florentes* („împodobite, înflorate”), *leuiter ornati*. Înţelegem de ce acest gen este caracterizat prin *suauitas* („dulceaţă”, „plăcere”). Deducem însă, totodată, că stilului *graue* îi este proprie *concinnitas* („simetria, armonia, eleganţa”). Genul *medium* este practicat de oratorul *temperatus*, termen care plasează canonul stilurilor într-un posibil context climatic sau pe o scară termică (la care trimit şi alţi termeni folosiţi în teoria stilurilor). Este interesantă descrierea tipului de discurs practicat de oratorul *temperatus*: *uicinus amborum, in neutro excellens utriusque particeps uel utriusque expers* („apropiat de amîndouă [celelalte genuri], neînclinînd către nici unul dintre ele, avînd cîte ceva din amîndouă sau fiind lipsit de ceva din fiecare”).

Iată cît de multe pot spune despre fiecare din cele trei stiluri termenii folosiţi de Cicero, dacă nu ne limităm doar la cele trei etichete: *graue, tenue, medium*.

De altfel, Cicero nu este primul roman care a încercat să adapteze în latină canonul stilurilor, propunînd un vocabular, o terminologie. În tratatul cunoscut sub numele *Rhetorica ad Herennium* (atribuit lui Cornificius – aprox. 85 a. C.), citim: *Sunt igitur tria genera, quae nos figures appellamus, în quibus omnis oratio non uitiosa consumitur: unam grauem, alteram mediocrem, tertiam extenuatam uocamus. Grauis est, quae constat ex uerborum grauium, magna et ornata constructione. Mediocris est, quae constat ex humiliore neque tamen ex infuma et peruulgatissima uerborum dignitate. Attenuata est, quae demissa est usque ad usitatissimam puri consuetudinem sermonis* (IV, 8, 11).

Regăsim aici modelul ciceronian şi, în acelaşi timp, un termen care nu apare la Cicero, dar care trimite la terminologia greacă a problemei: *figurae*, prin care este redat grecescul χαρακτῆρες.

De la Aulus Gellius (*Noct. Att*. XIV) aflăm că şi alţi romani, înaintea lui Cicero, au abordat această problemă. Între aceştia se numără Varro, care, în lucrarea *De lingua Latina* (fr. 59 Goetz-Schoell) spune că literatura latină oferă exemple ale tuturor felurilor de stil, în formă desăvîrşită şi nealterată: Pacuvius are bogăţie de stil (*ubertas*), Lucilius simplitate (*gracilitas*), Terenţiu stil temperat (*mediocritas*). Observăm că Varro operează cu alţi termeni decît Cornificius şi Cicero. De altfel, la începutul capitolului, Au. Gellius vorbeşte despre cele trei stiluri, fără să precizeze cui îi aparţine definiţia şi, implicit, terminologia. Dacă nu ar exista mărturia lui Varro, am putea presupune că avem de-a face cu terminologia care se vehicula chiar în vremea lui Au. Gellius, deci multă vreme după epoca ciceroniană. Iată pasajul: *Et in carmine et in soluta oratione genera dicendi probabilia sunt tria, quae Greci χαρακτῆρες uocant nominaque ei fecerunt ἁδρόν, ἰσχόν, μέσόν. Nos quoque, quem primum posuimus « uberem » uocams, secundum « gracilem », tertium « mediocrem ».*

Vberi dignitas atque amplitudo est, gracili uenustas et subtilitas; medius in confinio est utrisque modi particeps.

Clasificarea pune accentul pe latura formală a enunţului, ca şi la Cicero. Găsim aici sursa trăsăturii *uber*, presupusă, indirect, de ciceronianul gen *graue.* Totuşi,

BDD-A28930 © 2018 „Jozsef Attila” Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universităţii de Vest din Timişoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:50:17 UTC)

Cicero, ca şi Cornificius, par să aibă alt model grecesc decît cel folosit de Varro şi citat de Gellius. Cea mai mare deosebire apare în cazul stilului sublim, pentru care eticheta trimite la amplitudine (definiţia vorbind şi de noblețe), în timp ce la Cicero şi la Cornificius accentul cade pe măreţie, forţă şi podoabă. În cazul stilului umil, deşi termenul-etichetă diferă (*gracilis* la Varro şi Au. Gellius, *tenue, attenuatus sau extenatus* la ceilalţi), ciceronianul *tenue* conţine, în mare, şi sensul lui *gracilis*, lipsindu-i doar ideea de farmec. Întrucît Cornificius, Varro şi Cicero nu sînt prea îndepărtaţi în timp, concluzia pe care o impune această deosebire terminologică este că pe teren grec se formase probabil teoria stilurilor, dar aceasta nu devenise canon decît prin numărul stilurilor fundamentale (trei), fără însă a se fi acceptat o denominaţie, o etichetă unică. Situaţia este uşor de înţeles, dată fiind complexitatea aspectelor pe care le presupune un stil şi, mai cu seamă, stilul sublim.

Aşadar, romanii, printre care şi Cicero, preiau şi adaptează o teorie a stilurilor de sorginte greacă. Autorul acesteia nu este însă Aristotel, de la care provine canonul genurilor literare. Drept părinte al canonului stilurilor a fost considerat Teofrast din Eresos (372-287 a. C.), elevul acestuia, care-i urmează la conducerea şcolii peripatetice. Lucrarea lui Teofrast „Despre stil" (Περὶ λέξεως sau, mai probabil Περὶ λέξεως χαρακτῆρες) s-a pierdut. Dar, pe baza fragmentelor păstrate (cea mai bună antologie fiind încă cea a lui Maxim. Schmidt *Commentatio de Theophrasto rhetor*, Halis Sax. 1839), mai mulţi savanţi, între care şi H. Rabe, au încercat reconstituirea teoriei sale şi a canonului stilurilor[4].

Acest canon, tripartit, recunoaşte trei stiluri, atît pentru poezie, cît şi pentru proză: stilul αδρος („plin", „abundent"), stilul ισχνος („delicat", „simplu") şi stilul μεσος („intermediar").

Exegeza modernă nu mai acceptă însă paternitatea lui Teofrast asupra acestui canon decît ca pe un dat al tradiţiei: „His lost book on Style (the Περὶ λέξεως) was an important work, freely used by later writers, including Cicero, Dionysios, Quintilian, and Demetrius, but any classification so specific as λέξεως χαρακτῆρες would seem to be later than Theophrastus and may have originated in the desire, shared by the Peripatetic and Stoic schools, to ornamental or „rhetorical" way of speech and writing" – opinează W. H. Fyfe[5]. Ni se pare cît se poate de plauzibil ca elevii lui Teofrast să fi fost într-un gînd cu elevii lui Ferdinad de Saussure, într-o încercare de sistematizare şi de „punere în pagină" a teoriilor maestrului. Ulterior, după cum se ştie, au intervenit stoicii, care şi-au pus şi ei amprenta asupra teoriei. Aşa putea ajunge pe teren roman un canon cu mai multe terminologii, de unde diferenţele dintre denumirile stilurilor utilizate de Varro şi cele vehiculate în tratatele ciceroniene.

Cicero (*Or.* 79) spune că părintele *Caracterelor* socoate că şi stilurile au cîteva „caractere" (χαρακτῆρες) sau „virtuţi" (ἀρεταί). Acestea sînt: ἑλληνισμός „expresia

4. Cf. J. F. D'Alton, *Roman Literary Theory and Criticism*, Londra, 1931; C. Augustyniak, *De tribus et quattuor dicendi generibus quid docuerint antiqui*, Varşovia, 1957; W. Kroll, „Rhetorik", *Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*, Suppl. 7, 1940, col. 1074; L. Pernot, *La Rhétorique dans l'Antiquité*; Paris, 2000, p. 84-89; H. Rabe, *De Theophrasti libris π. λέξεως* Bonn, 1890; L. Rademacher, *Theophrast περι λέξεως*, în R.M. 54, 1899; I. Stroux, *De Theophrasti virtutibus dicendi*, Leipzig, 1912.
5. *Longinus, Περὶ ὕψους* Londra, 1932[2], p. 262

BDD-A28930 © 2018 „Jozsef Attila" Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universității de Vest din Timișoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:50:17 UTC)

corectă şi pură", σαφήνεια „claritatea", πρέπον „expresia potrivită cu subiectul" şi κατασκευή sau κόσμος „podoaba", cu două aspecte (μεγαλοπρεπές „măreţie", prin care se obţine πάθος „emoţie", şi ἡδύ „dulceţă", care conduce la ἦθος „descriere de caractere"). Materialul stilistic, cel în care stilul îşi are originea, este, pe de o parte, gîndirea (διάνοια, πράγματα), etichetată prin sintagma πραγματικὸς τόπος, pe de alta, expresia şi structura (λέξις şi σύνθεσις), cu numele generic λεκτικὸς τόπος.

S-a considerat, pe bună dreptate, că teoria lui Teofrast se află în strînsă legătură cu cartea a III-a a *Retoricii* lui Aristotel.

De fapt, aproape întregul material din care este construită teoria teofrastică a stilurilor se găseşte în lucrările lui Aristotel. Stagiritul consideră că stilul (λέξις sau ὡς δεῖ εἰπεῖν) este o problemă importantă, de care trebuie să se ţină seama în retorică şi în poetică. În retorică, se pot distinge două feluri de stil: λέξις γραφική – potrivit genului demonstrativ (ἐπιδεικτική), a cărei funcţie este lectura, şi ἀγονιστικὴ λέξις - potrivit discursurilor rostite, pe de o parte, celor pronunţate în adunările publice (δημηγορικὴ λέξις), pe de alta, celor pronunţate în adunările judiciare (δικανικὴ λέξις). Din această clasificare se deduc trei genuri (γένη) de discurs: demonstrativ (ἐπιδεικτικόν), demonstrativ (συμβουλευτικόν) şi judiciar (δικανικόν), rămase canonice; ele se regăsesc şi la Cicero în aceeaşi formă.

`Αγονιστικὴ λέξις cunoaşte două specii (εἴδη), în funcţie de scopul urmărit şi de rezultat: cea ἠθική, menită să pună în lumină caractere, şi cea παθητική, în care se urmăreşte provocarea de emoţii (cf. *Ret.* 1413b 4 sq.) Pe de altă parte, stilul trebuie cultivat şi în textele literare, în cazul cărora se distinge λέξις λόγου „stilul prozei" şi λέξις ποιήσεως „stilul poeziei" (1404a 27). Dînd mai mare importanţă alegerii cuvintelor (ἐκλογή) decît îmbinării lor (σύνθεσις ὀνομάτοων), Aristotel rînduieşte enunţurile literare în funcţie de doi poli: σεμνὴ λέξι" „enunţul elevat", care este prin excelenţă cel al poeziei, şi ταπεινὴ λέξις „enunţul umil şi sărac", reprezentat de vorbirea de fiecare zi (*Po*. 1458a 21-23), între care există o infinită gamă de variaţiuni. „L'indice che segna il passaggio dall'una all'altra (attraverso tutta una serie di momenti intermedi, come si è detto), è dato dalla forma, che sposta il linguaggio da consueto, usuale (κύριον) a elevato (σεμνόν)[6].

Se constată o clasificare care se dezvoltă mereu conform unui principiu binar, datorat înclinaţiei funciare a spiritului uman către dicotomie. Recunoaştem în ταπεινὴ λέξις stilul ἰσχνός din canonul teofrastic, iar în σεμνὴ λέξις stilul ἀδρός. Numai că, de fapt, şi la Aristotel se poate vorbi de un stil „mediu". „Această primă denumire [...] a fost creată de Stagirit în conformitate cu teoria sa despre necesitatea existenţei unui termen mediu, ori ce cîte ori apar doi termeni opuşi sau două însuşiri extreme. Însuşirea „medietăţii" este adeseori lăudată, mai ales în sistemul eticii. În teoria stilurilor un asemenea calificativ (*mediu* sau „mijlociu") se aplică de fapt unui termen neutru, cum este şi *vorbirea comună*, „cea lipsită de însuşiri speciale"[7]. În *Retorica* 1414a 24 citim: οὐ σαφής, ουδὲ ἂν σύντομος, ἀλλὰ δῆλον ὅτι τὸ μέσον ἁρμόττει „nu va fi nici clar, nici concis, în schimb este limpede că dreapta măsură se potriveşte"[8].

6. Francesco Donadi, *Pseudo-Longin, Del Sublime*, Milano, 1991, p. 25.
7. M. Nasta, *op. cit*, p. 290, n. 136.
8. Pentru traducerea citatelor din *Retorica*, urmăm, de cele mai multe ori, *Aristotel, Retorica*. Ediţie bilingvă. Traducere, studiu introductiv şi index de Maria-Cristina Andrieş, Bucureşti, 2004. Despre

BDD-A28930 © 2018 „Jozsef Attila" Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universităţii de Vest din Timişoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:50:17 UTC)

De asemenea, Aristotel pune în evidenţă calităţile pe care trebuie să le aibă stilul (ἀρεταὶ τῆς λέξεως) – *Ret*. 1404b – 1408a. Stilul trebuie să fie σαφή „clar", μὴ ταπεινή „non-umil" (dacă este vorba despre poezie, stilul prozei pure fiind ταπεινή), πρέπουσα λόγῳ „potrivit cu enunţul"[9]. La acestea Stagiritul adaugă: `Εστι δ jἀρχὴ τῆς λέξεως τὸ ἑλληνίζειν „Principiul stilului este faptul de a vorbi corect greceşte" (1407a 20). Se pot recunoaşte aici, în mare, acele ἀρεταί din canonul teofrastic. Lipseşte κατασκευή.

Iată însă care ar fi concluzia în legătură cu existenţa unei teorii a stilurilor la Aristotel: „Aristotele crea un sistema ibrido, nel quale la λέξις, subordinata a principi filosofici di carattere generale (e dunque extra stilistici), vive n libertà limitata"[10]. E posibil ca lucrurile să fi stat la fel şi la Teofrast, care să nu fi sistematizat pînă la formă canonică teoriile maestrului său.

Pe de altă parte, Stagiritul nu recunoaşte existenţa unei teorii a stilului: Οὔπω δὲ σύγκειται τέχνη περὶ αὐτῶν, ἐπεὶ καὶ τὸ περὶ τὴν λέξιν ὀψὲ προῆλθεν „Însă o artă legată de aceste chestiuni [mijloacele stilistice] nu s-a constituit încă, întrucît şi subiectul referitor la stil a survenit tîrziu" (*Ret*. 1403b). Dacă nu ar exista μοχθηρία, caracterul defectuos, al auditorului, problema stilului nici nu ar fi necesară (ἀναγκαῖον) – 1404a. Stilul, asemănător ca scop şi mijloace jocului actorilor, este un reflex al auditorului, o reprezentare (φαντασία) pentru ascultător, aşadar am putea spune, continuîndu-l pe Aristotel, că stilul nu este altceva decît o ipocrizie (ὑποκριτικόν), o mască. Aristotel s-ar pronunţa pentru demonstraţia pură (τὸ ἀποδεῖξαι), fără mîhnire sau încîntare (μήτε λυπεῖν μητ` εὐφραίνειν). Dar, pentru că dintre toate cea mai apreciată este forma, οἱ γὰρ γραφόμενοι λόγοι μεῖζον ἰσχύουσι διὰ τὴν λέξιν ἢ διὰ τὴν διάνοιαν „discursurile scrise valorează mai mult prin stil decît prin gîndire". Acest lucru este valabil şi în cazul poeziei, despre care se spune: οἱ ποιηταί, λέγοντες εὐήθη, διὰ τὴν λέξιν ἐδόκουν πορίσασθαι τὴνδε τὴν δόξαν „poeţii, spunînd nimicuri, păreau a-şi procura faima aceasta datorită stilului". Regăsim aici şi împărţirea teofrastică a materialului stilistic.

Cît priveşte discursurile rostite şi stilul oratoric cel creator de πάθος şi ἦθος, Aristotel respinge ca inutilă împărţirea acestui stil în λέξις ἡδεῖα şi λέξις μεγαλοπρεπῆ: Τὸ δὲ προσδιαιρεῖσθαι τὴν λέξιν, ὅτι ἡδεῖαν δεῖ εἶναι καὶ μεγαλοπρεπῆ, περίεργον (1414a 19-20). Iată şi sursa lui Teofrast pentru κατασκευή cu cele două aspecte ale sale, μεγαλοπρεπές şi ἡδύ. Aristotel însă nu leagă măreţia de patos şi nici simplitatea de plăcere, ci, uneori, chiar le amestecă: ἡδὺ δὲ τὸ θαυμαστόν ἐστιν „mijloacele stilistice duc la admiraţie, iar admiraţia la plăcere" (1404b). Definirea corectă a virtuţii stilului conduce la ἡδεῖα.

Aşadar, teoria stilurilor şi metalimbajul ei existau *in nuce* la Aristotel. Era nevoie doar de o structurare. În privinţa vocabularului, lipseşte doar termenul ἀδρός, pus pe seama lui Teofrast. Acesta înlocuieşte aristotelicul σεμνός, punînd, în locul măreţiei, gravităţii şi nobleţei, abundenţa. Din acest punct de vedere, Cicero, cu genul lui *graue*,

„dreapta măsură" ca echilibru intermediar între excese opuse cf. R. A. Gauthier-J. Y. Jolif, *L'etique à Nicomaque,* Louvain, 1970, vol. II, pp. 137-149 şi L. Pernot, *op. cit*., pp.85-86, unde μεσότης „calea de mijloc" este definită drept „sommet d'excellence également éloigné de l'excès et du défaut".

9. Virtutea convenienţei este explicată pe larg în 1408a 10: Τὸ δὲ πρέπον ἕξει ἡ παθητική τε καὶ ἠθικὴ καὶ τοὺς ὑποκειμένοι; πράγμασιν ἀνάλογον „Stilul va avea potrivire, dacă este patetic, etic şi proporţionat cu subiectele propuse".

10. F. Donadi, *op. cit*., p. 26.

BDD-A28930 © 2018 „Jozsef Attila" Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universităţii de Vest din Timişoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:50:17 UTC)

este ma aproape de Aristotel. Cum termenul ἀδρός nu apare niciodată în *Retorica* şi în *Poetica* aristotelică, dar se regăseşte în tradiţia latină, ar putea proveni fie de la Teofrast (despre care se ştie că era uneori în dezacord cu maestrul său), fie din tradiţia şcolii peripatetice sau a celei stoice, care au dat o formă sistematică teoriei stilurilor[11].

Ce se întîmplă însă după Cicero?

Un alt retor grec, stabilit la Roma în vremea lui Augustus, Dionis din Halicarnas, reia canonul stilurilor şi îl dezvoltă. Mai mult însă: dacă pînă acum toţi retorii care se plasează pe linia aristotelică puneau accentul pe alegerea cuvintelor, cu Dionis din Halicarnas se produce o schimbare radicală; el înnoieşte fundamental stilistica aristotelică, fără să o transforme, dar inversînd ierarhia şi punînd accentul pe *compositio* (σύνθεσις ὀνομάτων). De aceea, la Dionis, stilurile vor fi συνθῆκαι, συνθέσεις, iar virtuţile stilului vor fi ἁρμονίαι.

Metalimbajul folosit de el se precizează pe măsură ce se conturează teoria stilurilor. Aceasta apare în forma sa definitivă în tratatul Περὶ συνθέσεως ὀνομάτων care, mai mult decît o lucrare „despre îmbinarea cuvintelor", este chiar un tratat de stilistică. De aceea exegeza de specialitate preferă mai recent să traducă titlul grec prin „Despre compoziţia stilistică"[12].

Dionis grefează pe doctrina teofrastică şi stoică (cu adăugirile făcute de latini) teoria muzicală a lui Aristoxenos din Tarent, şi el discipol al lui Aristotel. O primă formă a teoriei sale apare în lucrarea Περὶ τῆς λεκτικῆς Δημοσθένους δεινότητος („Despre cutremurătoarea elocinţă a lui Demostene"). La începutul lucrării, autorul distinge trei feluri de stil: ἐξηλλαγμένη καὶ περιττή „distins şi abundent" (955), λιτὴ καὶ ἀφελής „relaxat şi simplu" (956) şi μικτή τε καὶ σύνθετος ἐκ τούτων τῶν δυεῖν „amestecat şi combinat din celelalte două" (958). Apoi vorbeşte despre cele *tria genera orationis* (χαρακτῆρες τῆς λέξεως): ὑψηλός („înalt", „sublim"), ἰσχνός („coborît", „umil") şi ὁ μεταξὺ τούτων (1059), pentru ca, în finalul lucrării, să amintească tipurile de ἁρμονίαι care definesc cele trei stiluri: αὐστηρὰ καὶ φιλαρχαῖα („aspră şi cu patină arhaică"), γλαφυρὰ καὶ θεατρική („cizelată şi teatrală") şi μικτὴ ἐξ ἀμφοῖν.

În tratatul Περὶ συνθέσεως ὀνομάτων, Dionis se fixează la trei χαρακτῆρες τῆς λέξεως (stiluri): ἐξηλλαγμένη καὶ περιττή, λιτὴ καὶ ἀφελής şi μέση, cărora le corespund, în ordine, trei feluri de ἁρμονίαῖ ὑψηλής şi/sau αὐστηρά, ἰχνή şi/sau γλαφυρά şi μέση şi/sau μικτή. Stilul înalt este propriu naturii şi operelor care imită în cel mai înalt grad natura. Scopul său este frumosul (κάλλῶ), lipsit de simetrie şi de podoabe, cultivînd – am spune noi – *ruptura*, dar care se distinge prin măreţie, demnitate, solemnitate, patină arhaică, *decorum*. Un asemenea stil răscoleşte (καταπλήξασθαι τῆν διάνοιαν), ducînd, în mod evident, la πάθος. Stilul cizelat urmăreşte să obţină ἡδονή, prin cultivarea ornamentelor şi grija pentru *iunctura*. E indisolubil legat de ἦθος.

Trebuie remarcate, în primul rînd, metamorfozele metalimbajului folosit în denumirea stilurilor. E limpede că, pe lîngă schimbarea opticii asupra stilului, metalimbajul folosit de Dionis din Halicarnas trădează şi faptul că acesta era nemulţumit – cum era poate însuşi Teofrast – de etichetarea unui stil printr-un singur

11. Se ştie, de pildă, că stoicii au mai adăugat, la cele patru ἀρεταί teofrastice, încă una: συντομία *breuitas*.
12. Cf. Germaine Aujac şi Maurice Lebel, *Denys d'Halicarnase, La composition stylistique*, Paris, « Les Belles Lettres », 1981, *passim*, cu o argumentare extinsă în prefaţă.

BDD-A28930 © 2018 „Jozsef Attila" Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universităţii de Vest din Timişoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:50:17 UTC)

cuvînt calificativ, termen reductiv care nu este suficient de grăitor şi de cuprinzător. Bunăoară, eticheta stilului sublim trebuie să sugereze, aşa cum am văzut, ideea de măreţie, gravitate, elevaţie, abundenţă, robusteţe. Ne dăm seama de acest lucru dintr-un pasaj din lucrarea sa *Despre Isocrate* (3), în care îl citează pe Teofrast; acesta, cînd aminteşte stilul sublim, foloseşte o suită de trei termeni: καθόλου δὲ τριω·ν ὄντων, ὡς φησι Θεόφραστος ἐξ ὧν γίνεται τὸ μέγα καὶ σεμνόν καὶ περιττόν ἐν λέξει, τῆς τε ἐκλογῆς τῶν ὀνομάτων καὶ τῆς ἐκ τούτων ἁρμονίας καὶ τῶν περιλαμβανόντων αὐτὰ σχημάτων.

Desigur, găsim termeni noi, precum metaforele ὑψηλός – care aduce o coloratură orientală (fiind introdus, se pare, în teoria stilurilor de Caecilius din Kale Acte) şi o determinare spaţială[13] – şi αὐστερός („aspru, sobru, sever, auster") – care introduce o dimensiune gustativ-olfactivă: stilul are caracterul „sec" al vinului, în opoziţie cu γλυκύς.

Ne surprinde însă faptul că, atraşi de noutatea viziunii şi a mecanismului terminologiei folosite de Dionis, exegeza nu a remarcat faptul că, în general, peste tot, în spatele textului său se află Aristotel. Iată ce spune acesta despre stilul σεμνός (*Ret.* 1404b 8): τὸ γὰρ ἐξαλλάξαι ποιει· φαίνεαθαι σεμνοτέραν „îndepărtarea [de vorbirea curentă] îl face să pară mai nobil". În acelaşi timp, dionisiana ἐξηλλαγμένη λέξις ne trimite la aristotelic ξένη διάλεκτος, după cum λέξιςθεατρική trimite la ὑποκριτικόν-ul aristotelic. În toate epocile, definiţia lui Dionis dată stilului „mediu" a fost extrem de apreciată, ea ilustrînd conştiinţa imposibilităţii folosirii unui vocabular mai precis, care să poată numi sau descrie termenii lingvistici cu ajutorul unor designative neechivoce[14]. Iată definiţia: „Ajungem la acest rezultat fie prin lipsa unor însuşiri extreme, proprii celorlalte două stiluri, fie printr-un amestec". Numai că ea seamănă izbitor cu definiţia dată acestui stil de către Cicero. Dionis şi-a învăţat bine toate lecţiile.

Dionis a avut totodată inteligenţa de a alege termeni cu sens relativ vag, întins subtil într-o nuanţată pletoră semantică. În această situaţie se află chiar termenul ἐξηλλαγμένη care trimite şi la migrările şi mutaţiile de orice soi (cuvinte dialectale, metafore etc.); apoi, περιττή al cărui sens de bază „care depăşeşte măsura", „excepţional", cuprinde, în acelaşi timp, ideea de mărime, înălţime, frumuseţe, noblеţe, importanţă, forţă, podoabe; şi, nu în ultimul rînd, αὐστερά, explicată mai sus. Combinaţia dintre eticheta λιττή şi explicaţia γλαφυρά ilustrează *ipso facto* ideea, cu lungă carieră în epoca imperială, că *labor limae* (presupus de γλαφυρά) duce mai degrabă la platitudine; iar ἰσχνή „sec, slab, fragil" face ca, indirect, antonimul lui să se caracterizeze prin robusteţe, ceea ce spune şi Dionis cînd vorbeşte despre versurile ἰσχυρά „viguroase", deci sublime, ale lui Pindar.

Canonul s-a fixat – am putea conchide –, se schimbă doar perspectiva şi terminologia. „les vocabulaires qui changent selon les époques, selon les écoles, selon les rhéteurs". Autorul celebrului tratat *Despre sublim* se revendică direct din Dionis din Halicarnas[15].

13. Această determinare spaţială îngăduie autorului anonim al tratatului *Despre sublim* (Περὶ ὕψους) să facă o analiză foarte nuanţată a acestui stil, sesizînd faptul că sublimul presupune, în egală măsură, înălţime şi profunzime (βάθος).
14. Cf. M. Nasta, *op. cit*., p. 289, n. 113.
15. Despre asemănările dintre Dionis şi Pseudo-Longin a se vedea F. Donadi, *op. cit*., pp. 35-44 (*Dionigi*

BDD-A28930 © 2018 „Jozsef Attila" Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universităţii de Vest din Timişoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:50:17 UTC)

Dar iată că, la un moment dat, în epoca imperială, probabil sub Diocleţian, un retor numit Demetrios (asimilat greşit lui Demetrios din Phaleron) scrie un nou tratat despre stil (Περὶ ἑρμενεῖας). Nou, dar nu νεός – am putea spune –, ci καινό, diferit, neaşteptat, insolit.

Demetrios nu numai că realizează o *contaminatio* între doctrina stoică şi cea teofrastică, ci, combinînd cele trei stiluri tradiţionale cu cele patru ἀρεταί din canonul lui Teofrast, obţine patru χαρακτῆρες τῆς λέξεως: μεγαλοπρεπής, caracterizat prin μεγαλοπρέπεια, γλαφυρός, caracterizat prin ἡδύ, ἰσχνός, caracterizat prin σαφήνεια şi δεινος, caracterizat prin forţă, energie, vehemenţă.

Stilurile se analizează în funcţie de conţinut (διάνοια), de selecţia termenilor (λέξις) şi de compoziţie (σύνθεσις). În substanţa ei, teoria pare să rezulte din încrucişarea dintre o clasificare de tip ciceronian şi cea a lui Dionis. Exegeza de specialitate a arătat că născocirea lui Demetrios, cel de-al patrulea stil (δεινός), nu este decît o altă formă a celui dintîi (μεγαλοπρεπής)[16].Socotim că la baza acestei diviziuni *sui generis* a stilului înalt stă motivaţia că termenul μεγαλοπρεπής se referă mai mult la strălucirea şi măreţia expresiei, pe cînd δεινός se referă la forţa ei. După cum observă Roberts[17], Demetrios este singurul retor care a introdus aşa-numitul δεινός χαρακτήρ ca tip deosebit de stil şi numai cu greu îl deosebeşte în toate cazurile de μεγαλοπρεπὴς χαρακτήρ. La această soluţie Demetrios a fost împis de dorinţa de a găsi un loc aparte pentru Demostene, a cărui expresie vehementă era model suprem în şcolile retorice ale vremii[18].

Să vedem totuşi dacă se poate observa o deosebire între stilul măreţ şi cel energic. Stilul μεγαλοπρεπής este caracterizat de tot ceea ce este lung: vocale lungi, metre cu silabe lungi (peon, spondeu), membre (κῶλα) lungi, structură periodică din perioade fără respiro, dar şi aspre, *inconcinnitas*, δυσφονία, cuvinte aspre (ὀνόματα τραχῆ), structură accidentată a frazei. Apare însă şi arsenalul aristotelic: ἐξηλλαγμένη λέξις (cf. *Poetica* XXII 1458a 18 ἐξηλλάττειν τὸ ἰδιωτικόν) şi neobişnuită (contrară cuvintelor proprii: ἡ δὲ κυρία λέξις), gravitatea (ὄγκον). În stilul δεινός toate se vor a fi violente: subiectul constă din lucruri izbitoare (240), structura este silnică (bazată pe βία - 246), se exploatează συντομία (253) şi κακοφονία.

E adevărat că însuşi Demetrios recunoaşte că multe mijloace folosite în stilul măreţ, folosite în alte contexte, pot duce la stilul δεινός.

Cît priveşte originea termenului folosit, se poate schiţa următorul istoric: În aprecierea lui Teofrast asupra lui Lysias (cf. Dionis din Halicarnas, *De Lys*., 14, 484 R) apare pentru prima oară patosul oratoric ca element esenţial al discursului practic[19]. Fiindcă printre şcolile filosofice din perioada elenistică numai şcoala peripatetică admite justificarea zguduirilor adînci ale simţirii, Voit crede că în această şcoală s-a născut imaginea acelui χαρακτὴρ δεινό" cu sensul pe care-l are la Demetrios; de altfel, înaintea lui Demetrios, termenii stilistici δεινός şi δεινότης au fost împrumutaţi de la Teofrast şi de la peripateticieni mai întîi de către criticul eclectic Dionis din Halicarnas, care, întocmai ca mai tîrziu Demetrios, asociază δεινός şi φοβερός. Toţi exegeţii semnalează

e Longino).

16. Cf. Kroll, „Rhetorik", col. 36.

17. Demetrius, *On style*. With an english translation by W. Rhys Roberts, Londra, 1927, *Introduction*, p. 267.

18. Cf. C. Balmuş, *Demetrios, Tratatul despre stil*, Iaşi, 1943, p. 55.

19. Cf. L. Voit, Δεινότης*, ein antiker Stilbegriff*, Leipzig, 1934, pp. 99-104.

BDD-A28930 © 2018 „Jozsef Attila" Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universităţii de Vest din Timişoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:50:17 UTC)

faptul că, în lucrarea lui Dionis Περὶ τῆς λεκτικῆς Δημοσθέους δεινότητος, calitatea fundamentală atribuită lui Demostene este δεινότης Apoi, cu acelaşi înţeles şi tot cu privire la Demostene, a fost întrebuinţată de autorul tratatului *Despre sublim* (XXXIV, 4). În mod cît se poate de ciudat, nimeni nu găseşte vreo apropiere între acest stil al lui Demetrios şi definiţia dată de Cicero genului *graue*, *in quo profecto uis maxima est*[20].

Opinăm că termenul vine tot de la Aristotel. Aidoma lui Dionis şi Demetrios, Aristotel, în *Poetica* şi *Retorica*, fie asociază de mai multe ori δεινόν cuvîntului φοβερόν „ceea ce produce frica" (ex. *Ret*., 1383a 27), în celebra "misiune" a tragediei , deci şi a stilului înalt, de a produce milă şi teamă, pentru a ajunge la κάθαρσις, fie, de multe ori, perechea ἔλεον - φόβον, τὰ ἐλεεινά - τὰ φοβερά este înlocuită de cuplul ἐλεεινόν - δεινόν (*Ret*., 1386a 22, 1419).

Ni se pare că Demetrios a observat că nici una dintre terminologiile propuse de-a lungul timpului pentru caracterizarea stilului înalt nu exprima şi ideea de robusteţe, forţă, energie. Toţi termenii de pînă acum trimiteau la solemnitate, gravitate, măreţie, amploare, dar nu şi la forţă, deşi, în descrierea stilului înalt şi în exemplele analizate se folosesc termeni precum ἰσχυρός (*De comp. verb.*, 22, 1; 12; *De subl*. VII, 3; 4), κράτος (*De subl*. I, 4), δυναστεία καὶ βία (*De subl.* VII, 3; XII, 4), σφοδρόν πάθος (*De subl*. VIII, 1), φοβερά (*De subl*. IX, 7), δεινόν. δεινότης, δείνωσις (*De subl*. IX 5; XII 5); un asemenea stil ἐκπλῆξαι „izbeşte", „stupefiază", nefiind de mirare faptul că Demostene este asemănat unui fulger şi unui trăsnet care împrăştie şi distruge totul. Demetrios a socotit de cuviinţă să separe τὰ δεινά de τὰ ὑπερφυά, τὰ ὑψηλά.

Stilul mediu ia naştere – după Dionis din Halicarnas – dintr-un „amestec fericit", temperat, al însuşirilor celor mai bune elemente din celelalte două stiluri. *Mutatis mutandis*, straniul, ineditul stil δεινός este o "fericită separare" a extremelor, uneori neconciliabile, ale celui mai bogat stil, *graue dicendi genus*. Ne întrebăm: Există sublim fără forţă? Există – ne răspunde autorul anonim al tratatului *Despre sublim*, cel mai grăitor exemplu fiind *Odiseea*, în care „am putea să-l comparăm pe Homer cu soarele la asfinţit, care-şi păstrează măreţia, dar e fără putere" (οὗ δίχα τῆς σφοδρότης παραμέναι τὸ μέγετος); la fel cum, de pe o înălţime prăpăstioasă, μετὰ βία („cu forţă"), Demostene s-ar putea asemăna cu o vijelie sau cu un trăsnet.

Că Demetrios a avut dreptate cînd a făcut această secţionare – după unii forţată – o dovedeşte, pe de parte, faptul că Περὶ ἑρμενεῖας a fost multă vreme manualul favorit în universităţile din Europa[21]. Milton, în *Tractate of Education,* cerea ca lucrarea lui Demetrios să fie citită alături de Platon şi Aristotel. Pe de altă parte, el se dovedeşte a fi funcţional,, un instrument operant în judecarea operelor literare. Este ceea ce au făcut şi E. A. Abbot şi I. R. Seeley care, în manualul lor de engleză *English Lessons for English People* (1871) întrebuinţează termenii „simplu", „sublim", „graţios" şi „vehement" pentru a caracteriza, rînd pe rînd, stilul lui Wordsworth, Milton, Tennyson şi Shakespeare.

Cariera termenilor δεινός şi δεινότης nu se sfîrşeşte odată cu Demetrios, şi nici multiplcarea stillurilor. În secolul al III-lea p. C., retorul Hermogenes va crea o grilă

20. L. Pernot îl plasează pe Demetrios în epoca elenistică, secolul I a. C., ceea ce l-ar face contemporan cu Cicero, deschizînd o altă filiaţie, deloc imposibilă.
21. Cf. Démétrius de Phalère, *De l'Elocution.* Traduit du grec en français avec notes, remarques et table analytique par Edouard Durassier, Paris, 1876, p. 1 şi Roberts, *op. cit*., p. 289.

BDD-A28930 © 2018 „Jozsef Attila" Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universităţii de Vest din Timişoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:50:17 UTC)

funcţională în care un număr de şapte virtuţi (ἰδέαι) stilistice (între care şi δεινότης), ba chiar douăzeci, dacă se socotesc şi subdiviziunile lor, dau tonalitate discursului. De la Aristotel la Demetrios , totul e cuprins aici, într-o sinteză care aprofundează secole de cercetare stilistică.

Bibliografie

Andrieş, M.-C., *Aristotel, Retorica*, Ediţie bilingvă. Traducere, studiu introductiv şi index de Maria-Cristina Andrieş. Note şi comentarii de Ştefan-Sebastian Maftei, Bucureşti, 2004;

Augustyniak, C., *De tribus et quattuor dicendi generibus quid docuerint antiqui*, Varşovia, 1957;

Aujac, G. şi Libel, M., *Denys d'Halicarnase, La composition stylistique*, Paris, « Les Belles Lettres », 1981;

Balmuş, C., *Demetrios, Tratatul despre stil*, Taducere, introducere , comentar, de C. Balmuş, Iaşi, 1943;

Cousin, J., *Études sur Quintilien*, t. II: Vocabulaire grec de la terminologie rhétorique dans l'*Institution oratoire*, Paris, 1936;

D'Alton, J. F., *Roman Literary Theory and Criticism*, Londra, 1931;

Démétrios, *Du style*, Texte établi et traduit par Pierre Chiron, Paris, Les Belles Lettres, 2002;

Dionysius of Halicarnassus, *The Critical Essays in Two Volumes, with an English Translation by Stephen Usher, M.A., Ph.D.*, The Loeb Classical Library, London, 1974;

Donadi, F., *Pseudo-Longin, Del Sublime*, introduzione, traduzione, premessa al testo e note di Franceesco Donadi. Testo greco a fronte, Milano, 1991;

Durassier, E., *Démétrius de Phalère, De l'Elocution.* Traduit du grec en français avec notes, remarques et table analytique par Edouard Durassier, Paris, 1876;

Fyfe, W. H., *Longinus, Περὶ ὑψους*[2], Londra, 1932;

Gauthier, R. A. - Jolif, J. Y., *L'etique à Nicomaque,* Louvain, 1970;

Koll, W., „Rhetorik", *Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*, Suppl. 7, 1940, col. 1074;

Maroseau, J., *Traité de stylistique appliquée au latin*, Paris, 1935;

Nasta, M., « Dionis din Halicarnas, Despre potrivirea cuvintelor », în *Artele poetice. Antichitatea*. Culegere îngrijită de D. M. Pippidi, Bucureşti, 1970;

Pernot, L., *La Rhétorique dans l'Antiquité*; Paris, 2000;

Pippidi, D.M., *Artele poetice. Antichitatea*. Culegere îngrijită de D. M. Pippidi, Bucureşti, 1970;

Rabe, H., *De Theophrasti libris π. λέξεως*, Bonn, 1890;

Rademacher, L., *Theophrast περὶ λέξεως*, în R.M. 54, 1899;

Reboul, O., *La Rhétorique*, Paris, 1984;

Roberts, W. R., *Demetrius, On style*. With an english translation by W. Rhys Roberts, Londra, 1927;

Stroux, I, *De Theophrasti virtutibus dicendi*, Leipzig, 1912;

Voit, L., *Δεινότης, ein antiker Stilbegriff*, Leipzig, 1934.

BDD-A28930 © 2018 „Jozsef Attila" Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universității de Vest din Timișoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:50:17 UTC)